

6. César Rendueles, 2013. *Sociofobia. El Cambio Político en la Era de la Utopía Digital. CapitanSwing.*

Lluís Mangot Sala¹

Sembla clar que, si una cosa ha caracteritzat els moviments socials apareguts en els darrers cinc anys arreu del món i que podríem emmarcar en una onada global de revoltes d'indignació, és el paper important que han pres les noves tecnologies en el si dels propis moviments. En l'anàlisi del naixement i creixement d'aquestes onades de mobilització alguns autors, com Manuel Castells, defineixen l'ús de les noves tecnologies i les xarxes socials virtuals com un fet identitari d'aquests "novíssims" moviments socials i un element que, a més, els distingeix de tots els moviments socials anteriors. És el que Castells anomena, prenent el terme de Deleuze i Guattari i aplicant-ho al moviment dels Indignats, la revolució "rizomàtica" (Castells, 2012: 115): moviment que funciona de manera descentralitzada i espontània, amb nodes o nuclis d'acció intermitents que actuen sense seguir cap directriu central -a diferència dels moviments socials clàssics com partits o sindicats- ni tampoc estan lligats geogràficament a cap indret determinat -a diferència dels que als anys 90 van passar a anomenar-se "nous moviments socials", com era el cas del moviment zapatista o del moviment okupa.

Aquest rol important que han jugat les noves tecnologies ha fet que alguns sectors, tan de l'activisme com de l'acadèmia, prenguessin posicions clarament entusiastes respecte aquestes i abracessin la idea de que Internet seria tan el mitjà com el medi necessaris per construir un nou tipus de relacions socials que permetin combinar la llibertat i autonomia individuals amb la cooperació i l'altruisme, superant així els vells dilemes de l'esquerra, que es debatia entre el control institucional i la llibertat de la persona. És el cas, per exemple, de molts sectors lligats al 15M que, aprofitant la inèrcia generada per un episodi de revoltes que -almenys aparentment- confirmava les seves tesis més optimistes, han optat fins i tot per crear un nou partit polític lligat intrínsecament a Internet, amb un programa de mesures per "resetejar la democràcia" construït de manera col·lectiva i en xarxa: el "Partido X – Red Ciudadana"².

L'entusiasme i l'activisme generalitzats d'aquests sectors ha fet que, fins i tot els més escèptics amb la bonança de les noves tecnologies, arribéssim a dubtar de la

¹ Llicenciat en Sociologia per la UAB i Màster de Recerca en Sociologia per la UB. Col·laborador de l'Observatori del conflicte Social.

² <http://partidox.org/>

nostra capacitat adaptativa i dels nostres coneixements teòrico-pràctics en un món cada cop més ràpid i tecnològic. Fins que César Rendueles, ja conegut per la seva col·laboració amb el col·lectiu contracultural madrileny Ladinamo, i des de les pròpies files del moviment, ens ha obsequiat amb un assaig polític-filosòfic sobre les mancances i limitacions que, al seu parer, tenen i tindran les noves tecnologies i el seu ús de cara a la creació d'un moviment antagonista i d'una hipotètica societat post-capitalista.

El que Rendueles planteja a “Sociofobia” és arriscat. S'arrisca a sonar com un exponent més de la “vella esquerra” i és que, segons diu, el problema que ha suposat la destrucció per part del capitalisme dels llaços socials més bàsics no podrà ser resolt a partir de les noves tecnologies ja que aquestes, per definició, no poden servir pel que requereix la vida en comunitat, és a dir per tenir cura els uns dels altres de manera suficientment estable, constant i compromesa.

L'autor denuncia així el que ell anomena “fal·làcia ciberutopista”, basada la creença de que les noves tecnologies produeixen, *per se*, un tipus de relacions humanes millors: més igualitàries, més horitzontals i més creatives. Una fal·làcia que, segons ell, és equiparable amb la que els primers liberals atribuïen als efectes redistribuidors del mercat i que no seria més que, en el cas de les noves tecnologies, una versió 2.0 del “fetixisme de la mercaderia” de la que ens parlava Marx (citada a p. 45).

Els “ciberutopistes” obliden, a parer de l'autor, que òrgans com el mercat o com les xarxes virtuals no poden analitzar-se independentment dels seus contingents institucionals, és a dir del marc en què operen, i no fer-ho és caure en aquest fetixisme de considerar que el mitjà és bo de per si: la mà invisible, o bé l'esperit cooperatiu intrínsec a l'espècie humana, ja s'encarregaran de regular-lo.

De la mateixa manera, l'autor qüestiona també la radicalitat democràtica que permet la Xarxa: segons ell l'“igualitarisme 2.0” i la democràcia radical impliquen, entre altres coses, que haguem d'acceptar com a ciutadans que qualsevol, fins i tot: “la tía que suelta a un par de pitbulls en un parque lleno de niños o los poligoneros del centro comercial tienen el mismo derecho a intervenir en la vida pública que tú” (p. 36). Un argument com a mínim polèmic i molt discutible, però que no treu la validesa a la necessària problematització de la qüestió de la representativitat política que duu a terme l'autor.

Per si fos poc, també s'endinsa en les aigües pantanoses dels drets d'autor assenyalant que el Copyleft s'acosta, almenys en alguns aspectes, a les estratègies neoliberals de des-regulació total i té, a més, efectes no desitjats similars als de la homogeneïtzació de preus i serveis que produeix el mercat: és el cas, per exemple, de l'anivellament de realitats molt diferents. És a dir, el que argumenta l'autor és que nocions vagues com “*general intellect*” o “intel·ligència col·lectiva”, presents en

el discurs del Copyleft i del P2P, no recullen les peculiaritats de casos tan dispars com el monopoli de patents biològiques de Monsanto o el dret a la lliure descarrega de pel·lícules online (p. 46) sinó que ho fiquen tot en un mateix sac: tot és coneixement compartit, tot és *common*.

Així doncs, un cop acceptat que les noves tecnologies no són la cura a tots els nostres mals, quins són, segons l'autor, els seus efectes socials? Rendueles afirma que un ús acrític i entusiasta de les noves tecnologies -el ciberfetitxisme- provoca una disminució de la profunditat de les nostres relacions en societat. És a dir, l'argument de l'autor és que els llaços socials propis de les societats tradicionals, que han estat destruïts per segles de capitalisme i molt especialment en les últimes dècades de neoliberalisme, no només no es poden substituir per les relacions virtuals en xarxa sinó que, a més, aquestes provoquen l'efecte invers: redueixen les expectatives del que una relació social satisfactòria ha de ser, així com també les nostres expectatives polítiques. Precisament aquesta renúncia a tenir uns llaços socials sòlids i estables és el que ell anomena "Sociofòbia":

las herramientas 2.0 no han resuelto el problema de la fragilización del vínculo social en la modernidad o de la fragmentación de la personalidad postmoderna, más bien lo han hecho más opaco mediante la difusión de prótesis sociales informáticas. (...) Tampoco ha aumentado nuestra inteligencia colectiva, sencillamente nos induce a rebajar el listón de lo que consideramos un comentario inteligente (ciento cuarenta caracteres es, realmente, un umbral modesto³). (p. 91)

Però, per què afirma l'autor que les xarxes virtuals no poden garantir una cooperació suficient com per assegurar una vida en societat digna? Quins són els mecanismes que ho impossibiliten? Rendueles analitza la manera com sorgeix la cooperació partint de la Teoria de Jocs de Jon Elster (p. 97) conclouent que els éssers humans, en contra del que acostuma a assenyalar el sentit comú, no cooperem per altruisme, sinó que ho fem perquè existeixen unes relacions socials, uns marcs institucionals que construeixen relacions de compromís entre les persones. És a dir, no ens fem càrrec -en cas que ho fem- dels familiars malalts perquè ens vingui de gust o únicament perquè ens faci sentir millor, sinó perquè hi ha uns llaços de compromís familiar que ens transcendeixen, que s'han reproduït i consolidat al llarg del temps, i que ens impulsen a cooperar, en aquest cas, amb els nostres parents.

Les xarxes virtuals, diu Rendueles, no només no són capaces de crear aquest compromís sinó que, al contrari, el destrueixen, ja que el context digital deixa que la cooperació depengui exclusivament de l'altruisme, entès aquest com una elecció

3 Fa referència al màxim de caràcters que permet Twitter per cada frase (o tweet) publicada i que fa que la pàgina funcioni a partir del que podríem anomenar "titulars".

individual, i no del compromís, entès com una norma social (p. 104). Així, l'error del “ciberutopisme” postmodern és, precisament segons l'autor, el fet de no veure aquesta limitació de les relacions virtuals i, per contra, aferrar-se a la idea que aquestes suposaran noves relacions socials solidàries, cooperatives, però al mateix temps respectuoses amb el lliure desenvolupament individual (p. 121).

D'altra banda, a l'hora d'imaginar una societat post-capitalista, les diferents ideologies ho han fet de diferent manera: el socialisme no creia⁴ en estructures antropològiques permanents, és a dir en relacions socials fixes, sinó que sempre estaven subjectes a les estructures socials, polítiques i materials: canviant aquestes, doncs, es transformarien les relacions entre les persones fins a obtenir el punt desitjat com si es tractés d'una equació matemàtica.

En aquest sentit, en canvi, el ciberfetitxisme confiaria segons l'autor en les ortopèdies tecnològiques per “suturar les opcions ètiques” (p. 142). Un bon exemple d'això serien els FabLabs, tallers de creació que giren al voltant de noves tecnologies, com per exemple les noves impressores 3D, i que pretenen utilitzar la maquinària per crear, en paraules dels propis organitzadors d'un d'aquests tallers: “un ecosistema que ens permetés catalitzar xarxes distribuïdes, amb una lògica P2P, capaces de generar economies de proximitat i noves formes de benestar més necessàries que mai”⁵.

Una impressora que genera benestar. Probablement ni al millor dels publicistes se li acudiria la idea. I crec que és precisament per aquest motiu que és important el llibre de César Rendueles, perquè problematitza els nous dogmes de l'activisme de principis del segle XXI i ho fa amb arguments tan durs com aquest:

Internet sirve para intercambiar series de televisión, pero no cuidados. La fantasía de que lo primero es tan importante como lo segundo es muy propia de personas que han prolongado patológicamente su adolescencia y creen que los juegos en red son experiencias intelectuales y sociales satisfactorias. Si alguna lección deberíamos haber aprendido del capitalismo es que la alienación y la insolidaridad son perfectamente congruentes con estándares altos de nivel de vida y de educación (p. 148)

Així doncs -el que, al meu parer és una reflexió tan brillant com, sobretot, necessària- segons l'autor el gran repte dels “moviments antagonistes postmoderns” s'ha convertit en la concreció política, el fet de ser capaços de projectar un entorn institucional concret i propostes de transformació social

4 Ús del verb en passat en el llibre original.

5 Extret del programa del que, en aquest cas, anomenen FactoLab i que pretén ser la inserció de la lògica FabLab en el si d'un Centre Social: <http://planet.communia.org/content/factolab-prototips-la-ciutat-p2p>. Més informació sobre FabLabs a: <http://fablab.es/>; <http://www.fablabbcn.org/>.

realistes, en el sentit que tinguin en compte l'entorn institucional en el que es desenvoluparan, en comptes de basar-se en termes ambigus i maniobres discursives.

Ara bé, si bé és cert que els arguments de Rendueles són arriscats, també és cert que en molts casos no està ben clar a qui van dirigits: qui són, exactament, els ciberfetitxistes? De qui parlem quan ens referim a “antagonistes postmoderns”? On acaba el que podríem considerar un ús racional de les noves tecnologies per parts dels moviments socials per tal d'intercanviar i socialitzar informació i on comença el fetitxisme del mitjà?

En una entrevista al programa radiofònic “Carne Cruda” emès a la Cadena Ser, l'autor responia a la pregunta, dient: “quiénes son los ciberfetichistas? Nosotros mismos!⁶”. És clar, doncs, que la crítica del llibre cal entendre-la també, o almenys en part, com una autocrítica, ja que està feta per un autor que fa un ús constant de les noves tecnologies i que, com ell mateix confessa, ha militat en entorns molt propers al Copyleft. A més, en la mateixa entrevista deia una frase que pot fer-nos pensar que un ús racional -o instrumental- de les tecnologies per part dels moviments quedaria fora de les crítiques de l'autor: “Internet es muy útil cuando la gente sale a la calle, pero no es útil para sacar a la gente a la calle”.

Per elements purament contextuals, tendeixo a pensar que l'autor està pensant en un sector força determinat de l'activisme actual, estructurat al voltant d'uns discursos certament -i intencionada!- força imprecisos en termes ideològics: potser en el lema “no somos ni de izquierdas ni de derechas” utilitzat per amplis sectors del 15M hi trobem una primera pista; o bé si pensem en el nou projecte polític del “Partido X – Red Ciudadana”, que es presenta com a estratègia electoral nascuda del 15M en forma de “un gran pacto de mínimos, transversal y no ideológico entre ciudadanos, para barrer del escenario a los causantes de la crisis y a sus cómplices políticos⁷” probablement podem fer-nos una idea de l'ambigüitat política de la que parla l'autor, així com de l'excés de confiança en relació a la Democràcia 2.0 i la seva suposada bonança. De tota manera, insisteixo, és només una de les moltes interpretacions possibles i caldria afegir, a més, que la proposta del Partido X inclou una sèrie de mesures concretes en àmbits com habitatge, sanitat o educació elaborades a través de la xarxa que, si bé sí que exemplifiquen una enorme confiança en les noves tecnologies com a mitjà per a construir relacions socials i polítiques sòlides, d'alguna manera escaparien a la crítica de l'autor de la manca de concreció política. Així doncs, l'ambigüitat del llibre, el llenguatge entre línies i la sensació de que la obra està impregnada d'un cert toc endogàmic per i per a

6 L'entrevista està penjada a la versió online del programa:
http://www.cadenaser.com/sociedad/audios/carne-cruda-25-cesar-rendueles-red-nos-hara-libres/csrsrpor/20130925csrsrsoc_10/Aes/

7 Extret del comunicat de presentació de la Red Ciudadana. Partido X: <http://partidox.org/solo-la-ciudadania-puede-pararlos-video-y-material-generado/>

activistes -de l'estil "tots sabem de qui parlo"-, fa que no quedi clar i siguin diverses les interpretacions possibles.

D'altra banda, un últim punt destacable del llibre és la seva crítica al consumisme. Una crítica que, aprofitem per dir-ho, en els últims anys no s'havia sentit gaire en alguns entorns activistes: Rendueles no només denuncia la falta de crítica a l'hora d'enfocar els possibles usos de les noves tecnologies sinó que, a més, identifica precisament en aquest ciberfetitxisme el projecte social i cultural del consumisme. En altres paraules, no és només que el ciberutopisme es basi en una idea fal·laç o sigui excessivament acrític, sinó que a sobre representa l'èxit d'un determinat tipus de capitalisme de la tecnologia i del coneixement que fins i tot ha aconseguit fer que el seu discurs esdevingués hegemònic en alguns moviments antagonistes.

En aquest punt, també podríem criticar a l'autor una certa generalització sobre els comportaments consumistes dels ciutadans, ja que cau sovint en la simplificació fàcil i afirma, sense més, que les persones "compren" això o "fem" allò altre, sense entrar en distincions ni filar gaire prim, el que resulta, a més, contradictori amb l'esperit analític i crític del llibre en general. Certament, ni tots consumim de la mateixa manera, ni tota la ciutadania, ni tan sols tot l'activisme polític actual, és tan acrític amb el consumisme com ens presenta l'autor.

De la mateixa manera, en la mateixa lògica generalitzadora, penso que un cert maniqueisme li impedeix apreciar aquelles aportacions positives de les noves tecnologies: si bé és cert que una impressora difícilment ens cuidarà quan estiguem malalts, o que les relacions establertes a través de Facebook o Twitter no són suficients com per garantir unes relacions humanes dignes, tampoc és just no reconèixer que les noves tecnologies han permès a moltes persones obrir el seu ventall de possibilitats vitals, conèixer la vida d'altres, contactar-hi i intercanviar-hi relacions "reals". Penso, per exemple, en aquelles persones amb gustos o tendències minoritàries, ja sigui en l'àmbit sexual, com en el musical o l'artístic que, sense les noves tecnologies, probablement seguirien pensant que són els únics individus al món que els agrada determinada cosa i que ara, en canvi, poden tenir accés a un grup afí (també en el món real o només en el virtual; això ja dependrà d'ells).

Finalment, un punt de certa contradicció acadèmica de l'autor: aquest fa constant referència al fracàs de les Ciències Socials i a la seva utilització tendenciosa per a justificar l'estatus quo, però a la vegada fa un ús constant d'estudis i obres d'autors (Jon Elster i el marxisme analític, per exemple) per justificar els seus arguments. Potser -tal com el propi autor reconeix- també en aquest cas el mitjà -les Ciències Socials- tampoc és bo ni dolent de per si, sinó que depèn de contingents polítics i institucionals.

Cal destacar una última reflexió de l'autor, que vol respondre així als molts debats que hi ha hagut sobre si el 15M va ser possible gràcies a les noves tecnologies o si, en canvi, es pot reclamar independent d'aquestes. César Rendueles és clar al respecte: el 15M gràcies a Internet? No. Més aviat el 15M va produir-se *malgrat* Internet! L'efervescència social i política va ser tal que, segons l'autor, per una vegada vam ser capaços de superar la simplificació de la realitat social que suposa la Xarxa i llençar-nos a les places a reforçar uns llaços socials més necessaris que mai.

Un cop més, un argument discutible, però el que sí que sembla indiscutible és la dependència intrínseca de l'ésser humà de les relacions de cura i afecte personals. Prova d'això, i que aniria en la direcció dels arguments de l'autor, és que pràcticament l'únic moviment que a dos anys i mig vista segueix en peu i, a més, no ha deixat de créixer, és la Plataforma d'Afectats per la Hipoteca, que ha optat per les relacions socials a nivell directe, real i compromès i no -o almenys no com a mitjà prioritari i encara menys com a fi en si mateix- pel funcionament en xarxa.

Sociofobia és una alarma que s'activa en ple optimisme cibernètic i que, sens dubte, donarà molt de què parlar en l'àmbit activista i, sincerament, espero que també en l'acadèmic. El fet que sovint es relacioni el discurs polític amb la generació a la que es pertany -per més que això suposi una mera simplificació de la realitat- fa que l'obra desperti recels entre els sectors més "joves⁸" de l'activisme actual pel motiu que apuntava al principi: en alguns casos es percep la crítica al P2P i a la ideologia del coneixement en xarxa i comú -el ciberutopisme, segons l'autor- com un "retorn" dels discursos de l'esquerra marxista clàssica -ja sigui en la vessant parlamentària com en la extra-parlamentària-, de la que molts col·lectius dels novíssims moviments, com Democracia Real Ya, o ara la Red Ciudadana-Partido X han volgut distanciar-se obertament per tal de construir un nou discurs polític, malgrat que aquest resulti, en alguns casos, encara força poc clar i probablement afectat pel que en anglès s'anomenaria "*wishful thinking*" consistent en confondre allò desitjat -la Xarxa és l'embrió d'una nova societat cooperativa- i allò probable.

Referències:

Castells, M. (2012) *Redes de Indignación y de Esperanza*. Alianza Editorial, Barcelona.

Rendueles, C. (2013) *Sociofobia. El Cambio Político en la Era de la Utopía Digital*. CapitanSwing, Madrid.

Red Ciudadanda - Partido X: <http://partidox.org/>

FactoLab: <http://planet.communia.org/content/factolab-prototips-la-ciutat-p2p>

FabLabs: <http://fablab.es/> <http://www.fablabbcn.org/>.

Entrevista al programa Carne Cruda: http://www.cadenaser.com/sociedad/audios/carne-cruda-25-cesar-rendueles-red-nos-hara-libres/csrsrpor/20130925csrsrsoc_10/Aes/

8 Joves no necessàriament en termes d'edat sinó també d'antiguitat com a moviment.